“Русский инок”, на відміну від попередніх двох часописів, досить погано зберігся в бібліотеках, архівах і музеях Україні. Його найбільш повний комплект є у Національній бібліотеці України ім. Вернадського, окремі номери майже за всі роки зберігаються в Державній історичній бібліотеці України, абсолютно повний комплект є тільки в Російській національній бібліотеці м. Санкт-Петербург.

Читачі, напевне, зауважили, що всі названі часописи релігійного змісту видавались в Почаєві. Проте і губернське місто не стояло в стороні від релігійних проблем. Свідченням цього є журнали «Законоучитель: Церковно-педагогический и общественный журнал»(Житомир, 1912-17 рр.) та «Истина: Бо гословско-апологетический, религиозно-нравственный и церковно-общественный журнал» (Житомир, 1907-08 рр.)

«Законоучитель» був церковно-педагогічним журналом, основною метою якого було сприяння організації навчального процесу по викладанню Закону Божого в навчальних закладах різних рівнів. Тут широко висвітлювались церковно-педагогічні питання, публікувались урядові розпорядження зі шкільних питань і статті методичного характеру по викладанню Закону Божого в середній і нижчій школі, висвітлювався досвід законоучительства в Російській імперії. Видавався журнал два рази на місяць протоієреєм А. А.Голосовим. В його роботі приймали участь професори духовних академій, церковно-громадські діячі, викладачі Закону Божого гімназій Волині.

Журнали “ Законоучитель” та “Истина” не виявлені в жодному фондосховищі чи книгосховищі України. Тому вони, практично, не відомі історикам і краєзнавцям. їх повні комплекти зберігаються лише в Російській національній бібліотеці в Санкт-Петербурзі.

Таким чином, у XIX - на початку XX століття на території Волинської губернії існувала ціла система періодичних видань релігійного змісту. Кожний часопис ставив перед собою якісь індивідуальні завдання, які не повторювались іншими виданнями, а доповнювались ними. Кожний журнал мав свою індивідуальну читацьку аудиторію і цільове призначення. “ Волынские епархиальные ведомости» адресувались, в основному, священникам і освіченій волинській публіці, ‘ Почаевский листок” ставив своїм завданням морально-релігійну освіту простого народу, “ Русский инок” висвітлював проблеми православних монахів, “Законоучитель” був церковно-педагогічним, а “Истина” - богословсько-апологетичним журналом.

ДЖЕРЕЛА

1. К вопросу об открытии Епархиальной типографии // Волынские епархиальные ведомости - 1908.- № 11,-С. 228-230
2. Необходимое разъяснение // Волынские епархиальные ведомости - 1908.- № 48.- С. 852 - 858
3. По поводу сорокалетия “ Волынских епархиальных ведомостей" // Волынские епархиальные ведомости,- 1908,- № 1,-С. 8-14
4. Теодорович Н. Открытое письмо редактору “ Волынских епархиальных ведомостей” // Волынские епархиальные ведомости,- 1909.- № 2.- С. 50 - 53
5. Іларіон [Огієнко І.] Фортеця православ'я на Волині Свята Почаївська Лавра: Церковно- історична монографія / Інститут дослідів Волині.- Вінніпег. 1961.- 398 с.
6. Бухало Г. Круг містечка Берестечка: Короткий історичний нарис.- Рівне, 1993.- с.
7. Дениско Л. Духовні журнали в Україні XIX - печатку XX століття як відбиття розвитку та поширення православ'я // Бібл. вісн,- 1998.- № 4.- С. 51 - 53
8. Сарацин Н. Періодика Волинської губернії 1838 - 1917 рр.//Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. і повідомл. Сьомої Всеукр. конф,- Львів, 2002,- С.62 - 64
9. Довідник з історії України: В 3 - х т. Т.2.- К.: Генеза, 1995.- 435 с.
10. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. Т. 6.- Львів, 1996,- С. 2005 - 2400

МЕЦЕНАТИ ВОЛИНІ ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Морозова О.В.

Рівненський обласний краєзнавчий музей

Здобуття Україною незалежності стало могутнім стимулом для відродження духовності й історичної пам’яті народу. Увагу дослідників привертають питання розвитку історії, вивчення багатої культурно-мистецької спадщини українського народу.

Нового дослідження зазнало питання меценатства в Україні. Цій проблемі присвячені

фундаментальні праці В.Ковалинського, М.Слабошпицького [1]. та окремі статті М.Махника, І.Смоляка та інших [2]. Вони розглядають питання діяльності переважно київських меценатів. Серед волинських меценатів згадують лише князя К.К.Острозького.

Однак історія меценатства на Волині сягає давніх часів. У ході історичного розвитку меценатство створило свої форми такі, як ктиторство, патронат, донаторство. Ктиторство, поняття більш давнє за віком - це заснування і господарське забезпечення церкви. Поряд з ним використовувався термін "донатор". Він був будівничим храму. їх зображали на стінах заснований ними церков та монастирів. Що стосується патронату, то це поняття має різні тлумачення. Одні вчені вважають, що патронат був справою благочестивих ревнителів церкви, які будували на своїх землях храми та постачали їм все необхідне. Якщо виходити з цього, то це явище бере витоки з візантійського ктиторства. Інші вважають, що патронат в Україні походить від маєткового права часів Римської імперії, згідно з яким церква визначала приналежність земельних угідь та їх власників.

У XVI ст. почало активно використовуватися право подавання, тобто забезпечення церкви власником маєтку. Він не лише піклувався станом церкви, її благоустроєм, але й мав право призначати священиків. Після приєднання Волині до Речі Посполитої, у цій сфері починає використовуватися термін "фундуш", "фундація" - дар на користь будь-якого закладу, найчастіше на користь костелу або монастиря. В джерелах часто згадуються записи або вчинки фундушові, тобто пожертви [6. с.879].

Перші пожертви на Волині, відносяться до X ст., стосуються побудови храмів. Так, у 992 році з'являються походять перші згадки про будівництво на Волині церков та монастирів: це Василівська церква, кафедральний Успенський собор у Володимирі-Волинському, Свято горський монастир у Зимному, поблизу Володимира. Ці меценатські діяння приписують київському князю Володимиру [4.С. 19],тобто він став першим ктитором на Волині. Цю справу продовжували наступні волинські князі.

Своїм меценатством серед усіх волинських князів виділявся князь Володимир Василькович. Галицько-Волинський літопис говорить про нього: "І роздав він убогим майно своє все - золото, і срібло, і каміння дороге, і пояси золоті отця свого, і срібні, і своє, що після отця свого придбав був, - усе він роздав. І блюда великі срібні, і кубки золоті та срібні сам він перед своїми очима побив і перелив у гривні; і намиста великі золоті баби своєї [Анни] і матері своєї [Олени], - все перелив, і розіслав милостиню по всій землі. І стада він роздав убогим людям". [5.с. 147]. Крім того князь засновував церкви та монастирі, дбав про прикрашення храмів, дарував богослужбові книги, які часто сам переписував, та церковне начиння. Отож, князі часів Київської Русі та Галицького-Волинського князівства заклали підвалини меценатства на Волині.

З початком литовського періоду на Волині з'являються перші представники відомих родів Острозьких, Заславських, Корецьких, Вишневецьких, Збаразьких, Сангушків та інших. Вони перейняли від волинських удільних князів не лише багатство, але й традиції меценатства. У 1490 році князь Федір Чарторийський заснував Клеванський монастир. У XVI ст. засновані князем Богушем Корецьким Городищенський, Корецький, Новоград-Волинський і Маренинський монастирі. [4.С.62-63]. Благотворив князь й іншим волинським монастирям: Зимненському і Дорогобузькому. Він заповів їм по 5 коп грошей литовських [13 .с. 19]. На користь цих м онастирів надходила десятина з маєтку князя Торговиці. Корецький був одним із благодійників Києво-Печерського монастиря.

Своїм благочестям і меценатством славився рід Гольшанських. Князь Семен, який правив Києвом з 1455 до 1471 року відновив велику церкву Києво-Печерської Лаври, після зруйнування її татарами [13.с.223]. За заповітами рід робив пожертви церквам у своїх волинських маєтках. Традиційно засновники і благодійники храмів і монастирів жертвували їм ікони та книги.

Найбільшими меценатами на Волині були князі Острозькі. Найчастіше згадують князя Костянтина Костянтиновича Острозького. І справді, він заснував Острозьку академію, першу друкарню на Волині, зробив найфундаментальніше видання Біблії. Однак, він був достойним продовжувачем традицій роду. Першим меценатом з цього роду, який прославився заснуванням церков та монастирів був Костянтин Іванович Острозький.

Він спорудив Богоявленське церкву в Острозі, церкву Св. Трійці в Межирічі. Загалом у володіннях Острозьких було близько 600 церков та до 10 монастирів, більшість з яких була збудована Костянтином Івановичем [4. с.63]. Після переможної битви під Оршею він надав щедрі пожертви церквам у власних володіннях. Князь подарував Межиріцькій церкві ікону Богородиці Одигітрії, у заповіті відказав два срібні панцирі на окування, крім намісних ікон Богородиці та Богоявления в іконостасі Острозької замкової церкви, ще й ікони архангела Миха'іла в тому ж храмі і, якщо вистачить, другої його ікони в Межирічі [3. с.23]. Онука Костянтина Івановича Острозького, Гальшка у своєму тестаменті від 1579 р. значну частину маетностей відписала на користь Острозької академії, на шпиталь для хворих і немічних та на монастир Святого Спаса поблизу Луцька. Усе рухоме майно вона повеліла розділити поміж своїми слугами [7. с. 110 - 111].

Навіть перейшовши у католицизм, рід Острозьких не полишив своєї меценатської діяльності. Януш Острозький збудував багато парафіяльних костелів, зокрема у Степані, Держаному, Бережниці та інших князівських маєтках; заснував католицькі монастирі у Дубні та Межирічах. За спогадами сучасників його меценатські діяння можна порівняти лише з діяннями іншого будівничого - Костянтина Івановича Острозького. Відмінність буде лише одна: Януш будував католицькі церкви, а Костянтин Іванович - православні.

Племінниця Януша, Анна-Алоїза Острозька теж була щедрою фундаторкою католицьких храмів і монастирів. На власний кошт вона спорудила в Острозі найбільший на українських землях єзуїтський колегіум. При споруджених костелах, княгиня Острозька заснувала шпиталі та школи, забезпечуючи їх грошовими сумами. У шпиталі вона наказувала приймати всіх калік і старців з її підданих, не зважаючи на приналежність до віри. Часто княгиня сама відвідувала шпиталі, дивилася за тим, як утримувалися убогі і подавала щедру милостиню. У голодні і неврожайні роки Анна - Алоїза наказувала у своїх селах щодня роздавати хліб не тільки своїм підданим, а й усім, хто його потребував [9.С.477]. її сестра, Катерина, яка одружилася з Томашем Замойським, теж підтримала меценатські традиції родини. Вона підтвердила всі пожертва на костел у Рівному і додала десятину з усякого хліба з фільварка Забороля. Крім того, у 1637 році вона засновує у місті лікарню [11. с. 287]. Отож, як бачимо, князі Острозькі зробили багато на ниві освіти та культури. Більшість з їх меценатських справ принесли славу Україні в цілій Європі.

Починаючи з XVII ст. до благодійництва залучається і дрібна шляхта і міщани. Так, у 1633 році волинський хорунжий Д.Малинській і чашник Л.Деревинський заснували в Кременці Богоявленський братський монастир зі школами, топографією і лікарнею. 1636 року луцький земський писар Семен Гуревич - Воютинський заснував монастир у с. Біло-Сток, із зобов'язанням утримувати проповідника, вчителя і школу для дітей шляхетських і різного стану. У1647 році коморник Кременецького повіту Федір Дома шевський зі своєю дружиною Євою в славнозвісному Почаївському монастирі спорудили власним коштом велику кам'яну церкву, оскільки старий Успенський храм уже не задовольняв нових потреб монастиря. Церква будувалася декілька років і була освячена в ім'я св. Трійці в 1649 р. Родина Дома шевських належала до тих православних волинських дідичів, які щиро вболівали за долю своєї віри і не шкодували коштів на будівництво нових храмів. Зберігся їх заповіт, складений 20 травня 1649 р. Згідно з ним жертводавці записали Почаївському монастиреві 16.500 злотих, забезпечених різними маєтками [10. с. 14].

У XVIII ст. множиться кількість католицьких монастирів і церков. їх засновують князі Радзівіли, Любомирські, Вишневецькі, Яблоновські, Сангушки [4. с. 220-221].

З приєднаням Волині до Російської імперії знову починається будівництво православних церков та монастирів. Продовжувала традиції меценатства князів Острозьких графиня Антоніна Дмитрівна Блудова. У1886 році графиня подала пропозицію про відновлення Богоявленської церкви в Острозі. Її ініціативу підтримала імператорська родина та визначні державні діячі, такі як граф Д.О.Толстой, С.О. Голубців та інші. Антоніна Дмитрівна розпочала збір коштів та значну суму пожертвувала сама. Робила вона щедрі пожертви для прикрашення інших церков. Завдяки ним були прикрашені братська церква в Острозі, у Бриківську церкву графиня купила чудовий іконостас, у Межирічі Острозькі подарувала дзвін [8. с. 472]. Вона заснувала одне з перших братств на Волині -

Острозьке Кирило-Мефодієвське. Графиня своїм коштом заснувала при братстві найбільший навчальний заклад для дівчат - Жіноче вище графа Д.Н.Блудова училище. Графиня Блудова піклувалася подальшою долею випускниць училища. Бідним дівчатам або сиротам підшуковувала роботу та давала придане при одруженні [8.С.470]. На кошти графині та інших щедрих благодійників, зокрема імператорської родини, братство спорудило лікарню, дім для прийому прочан, притулок для інвалідів і школу грамотності для селянських хлопців [8. с. 474]. Острозьке братство утримувало дві сільські школи.

Крім Острозького Кирило-Мефодієвського братства існувало ще 5 великих братств, які теж займалися меценатською діяльністю. Вони утримували школи, бібліотеки, богодільні, лікарні, притулки тощо. Окремі братства, як наприклад, Свято-Володимир-Василівське та братство імені князів Острозьких, опікувалися охороною та збиранням церковно-археологічних пам'яток, збирали кошти на реставрацію стародавніх церков. Так, стараннями цих братств були відреставровані церкви в Овручі, Володимирі-Волинському, замок в Острозі [12. с.76-77].

Отож, коротко розглянувши історію меценатства на Волині можна сказати, що вона пройшла шлях від приватної, одноосібної діяльності до утворення меценатських організацій. На сьогодні історичний досвід потребує нового вивчення та переосмислення. Це дасть можливість застосовувати його ефективно і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалинский В. Меценаты Киева. - К., 1996; Слабошпицький М. Українські меценати. - К., 2000.
2. Махник М. Лицарі доброти і милосердя// Вечірній Київ. -1994.-5 травня. -С.2; Смоляк І. Благодійництво вдома і за рубежем // Політика і час. - 1996. - № 9. - С.54-57.
3. Александрович В. Джерела до історії монументального малярства та іконопису Волині XII - XIV ст. // Родовід. - 1994. - № 8. - С.20 -25.
4. Батюшков П.Н. Волынь. Исторические судьби Юго-Западного края. - СПб.: Тип. Т-ва "Общественная польза", 1888. - 288с.
5. Галицько-Волинський літопис. - Львів: Червона калина, 1994. - 256 с.
6. Енциклопедический словарь. В 82 т. - Т.72. - СПб.; Тип. Е.Брокгауза, И.Эфрона, 1911. - С.879 - 880.
7. Заповіт княжни Гальшки Острозької 1579, березня 16// Острозька давнина: Дослідження і матеріали. - Львів: Вид. Ін-ту українознавства, 1995. - Т.1. - С.110-111.
8. Левицький К. Смерть графині Антонины Дмитриезны Блудовой // ВЕВ. - 1891. - №5. - С.464 -475.
9. Левицький О. Єзуїтська преподобниця//Дерево пам'яті: У 4 вип. -Вип.1.-К.: Веселка, 1990. - С.460-492.
10. Ричков П.А., Луц В.Д. Почаївська Свято-Успенська лавра. - К.: Техніка, 2000. - 136 с.
11. Сендульский А Город Ровно // ВЕВ. - 1880. - Ns 5. - С.237 - 249.
12. 1000-ліття Православ'я на Волині. - Дубно, 1992. - 152 с.
13. Храмоздание на Волыни // ВЕВ. - 1916. - № 2. - С.19 - 21; № 23-24. - С.223.

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ІНОЗЕМНИХ КОЛОНІСТІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Надольська В.В.,
доцент кафедри археології
та джерелознавства,
кандидат історичних наук

Волинський державний університет імені Лесі Українки

Друга половина XIX століття стала часом масового переселення у Волинську губернію іноземних колоністів. Викликана головним чином економічними причинами, організована з приватної ініціативи, еміграція з Прусії, Австрії, Чехії, а також з Царства Польського досить швидко знайшла підтримку з боку російського уряду. До уваги було взяте в першу чергу етнічне і соціальне походження переселенців, яке на думку урядових структур могло відіграти важливу роль у розгорнутому самодержавством процесі деполонізації Південно-західного краю - губерній Київської, Подільської і Волинської.

Кількість іноземних переселенців збільшувалася із року в рік. До 1882 р., коли проводився аналіз процесу розміщення іноземних поселенців у західній смузі Росії, у Волинській,